

ОДДИЙ ВА ЭНГ ТҮФРИ ЕЧИМ

хамда арzon усулидиr. Ахамиятлisi, күёш энергиясидан кенг фойдаланиш саёләрмиз шаклланган эволюцион энергетик мувозанатга салбий таъсир кўrsatмайди.

Бугунги кунда ахоли хамда тадбиркорлар субъектлари нинг кайта тикланувчи энергия манбаларидан кенг кўламда фойдаланишини давлат томонидан кўллаб-куватлаш механизmlарини жорий этиш, мазкур манбалар орқали электр ва иссилик энергияси билан тъминлаш бўйича катор ижобий ишлар амалга оширилмоқда.

Президентимизнинг 2022 йил 9 сентябрдаги "Энергия тежови технологияларни жорий қилиш ва кичик кувватли кайта тикланувчи энергия манбаларини ривожлантириш

— Уйимга 5 кВтли күёш панелларини ўрнатганиман. У бир соатда 5 кВт, бир кунда 120 кВт. электр куввати ишлаб чиқаради. Бу энергия уйимиздаги учта совиткич, телевизор, музлаткич ва барча чироқларни ёритишга етади, — дейди Беруний туманинадаги "Тинчлик" овул фукаролар йигинида яшовчи Ниёзмурот Кутлимуротов. — Сув иситиш мосламамиз 200 литр сувни иситиш кувватига эга. Киш фаслида сувни 60 даражагача, ёзда esa 100 даражагача кизидириб бера олади. Сув иситикич ўрнатганимга 6 йил бўлди. Жуда фойдали экан. Оиласиз учун беминнат хизматчига айланди.

Беруний туманинадаги "Тинчлик" овул фукаролар йигини худудида 10 мингдан ортиқ ахоли истиқомат килади. 2000 дан ортиқ хонадон мавжуд. Худудда Ниёзмурот Кутлимуротов сингапури мукобил энергиядан фойдаланувчилар сафи ортиб бормоқда. Ахоли сони кўлпайшиб баробарида коммунал хизматларга бўлган эҳтиёж хам ортиши табиий, албатта. Асосан, электр энергиясида эҳтиёж муттасис ўйб бормоқда. Кунданақ эҳтиёжимиз учун зарур маший техникани ишлатишда мукобил энергиядан фойдаланиш энг самарали ўйл экан юқол кўринмоқда.

Күёш туганmas энергия манбаси бўлиб, ундан фойдаланиш энергетик масалаларни ҳал қилишнинг энг оддий

ИСЛОХОТЛАР — АМАЛДА

ИХЧАМ ВА ЯХЛИТ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ

РАҚОБАТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА ИСТЕҶМОЛЧИЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯЛАШГА ХИЗМАТ ҚИЛАДИ

**Фарруҳ ҚОРАБОЕВ,
Рақобатни ривожлантириш
ва истеҶмолчилар
ҳуқуқларини ҳимоя қилиш
қўмитаси раиси ўринбосари**

Мамлакатимизда ихчам ва профессионал давлат бошқаруви тизимини яратишга қаратилган кенг кўламли ишлар давом этапти. Бу жараёнда маъмурий ислохотларнинг ўз вақтида ва самарали амала оширилишини тъминлаш, Республика ижро этувчи ҳокимият органларининг яхлит тизимини шакллантириш тўғрисидаги тақиғиб ўринбосари

истеҶмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш қўмитаси ташкил этилиб. Монополияга қарши кураши ҳумкитаси хузурида Истебмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиши агентлигининг функцияларини ҳам

унинг зиммасига юқлатилди.

Кўмитамизинг 2022 йилдаги фоа-

лиятни назар ташкилдаган бўлсақ, 19 та норматив-хуқуқий ҳужжат лойиха-тичиликни ажрилди. Шундан 3 та қонун, Президентининг 4 та қарори, Вазирлар Махкамасининг 9 та қарори лойихалари ва кўмитанинг 3 та идоравий ҳужжати тайёланди.

Хусусан, қўмита томонидан ҳалқаро

экспертлар кумагидан тайёланган янги "Рақобат тўғрисидаги" конун лойихаси Олий Мажлис Қонунчилик палатаси то-

монидан маъкулланди.

Конунда 2012 йилда қабул килинган "Рақобат тўғрисидаги" ҳамда 1999 йилда қабул килинган "Табии монополиялар тўғрисидаги" конунлар бирлаштирилди, табии монополия ва устун мавкега эга субъектларга кўйиладиган талабарларнинг ажрилтилиши.

Худудий тартиба таъсирларни ор-

ганиларни ортиб, уларнинг жамоатлики ол-

даги хисобдорларни қуайтирилини ол-

шишга юқланаётган.

Унда рақобат соҳасидаги давлат сиё-

сатининг яршиларини монополия

оилиши ва тұхтатиш, Республика ху-

куқларини монополия олини

оилиши ва тұх

ОЛИЙ ТАЪЛИМ

МАҚСАД БИЛИМЛАРНИ ШАКЛАНТИРИШ ВА ТИЖОРАТЛАШТИРИШ

Ғайрат ҚОДИРОВ,
Жиззах давлат педагогика
университети проректори

Президентимиз Олий
Мажлис ва халқимизга
Мурожаатномасида олий
таълим тизими хусусида
фирқа билдирилган экан, бунга,
аввало, ҳар бир ўкув юрти ўзи
ҳаракат қилиши, ректори,
профессор ва ўқитувчилар
бу жараёнда фаол бўлиши,
янги, илғор методикаларни
жорий қилиши кераклигини
таъкидлади.

Буғунгана мамлакатимизда илмий-
техникни ва инновацияни фаолиятни
амалга ошириш ҳамда ривожлантириши
учун моддий ресурслардан самарали
фойдаланиш бўйича кенг кўлумли иш-
лар килинмоқда. Илм-фан соҳасини та-
комилластириш ва давлат томонидан
кўллаб-куватлашга қараштирган қатор
норматив-хуқуқий ҳуҗжатлар қабул ки-
линди. Шунингдек, илмий тадқиқот ва
инновацион ишланмаларнинг сифати,
самарадорлиги ва манбафондлоригини
oshiриш максадида тегишли вазирлик
томонидан 50 га яқин норматив-хуқуқий
хуҗжат қабул килинди. Бу сайд-хара-

катлар, албатта, соҳани ривожланти-
риш, илмий фаолият субектларининг
хуқуқ ва мафнаатларини таъминлан-
шият қиласи.

Ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тар-
моклари эҳтиёжидан келиб чиқкан ҳол-
да, фан, таълим ва ишлаб чиқарishning
мустахкам интеграциясини таъминлан-
шият ошириш кўйилди. Мазкур кон-
цепция моҳиҳати ва заруратни тўлакон-
ли тушуниш учун, аввало, университет-
тар тарихига назар солиш лозим.

Университет тушунчasi дастлаб

Европада ўқишини истаган қобилияти
одамлар ва ўрганишини истаган ёшларни
тушуниш учун, аввало, университет-
тар тарихига назар солиш лозим.

Университет тушунчasi дастлаб
Европада ўқишини истаган қобилияти
одамлар ва ўрганишини истаган ёшларни
тушуниш учун, аввало, университет-
тар тарихига назар солиш лозим.

Концепцияни юқори малакали кадр-
лар тайёрлаш борасида олий таълим
тизими олдида бугун ўз ечимини кутаёт-
ган қатор дозларб муммиш ва камчилик-
лар сақланиб қолаётгани, жумладан,
олий таълим муассасаларининг илмий
фаолияти ҳудудларни ижтимоий-иқти-
содий ривожлантириш истиқболлари-
дан келиб чиқиб ташкил этилмагани,
таҳлиллар асосида инновацион ри-
вожланшият прогностиклаштириш йўлга
кўйилмагани таъкидланди. Шунингдек,
илмий тадқиқот ишларига иқтидорли
шарҳларни жорий олимилар ёрдам берди.
Шахарларнинг фан шаклланниши
бозор муносабатлари ривожланшили
бозор чиқарши бўлган шахар хокимиya-
ти янги мутахassislariga эҳтиёж сезади.

Бу "Университет 1.0" типидаги ОТМлар-
нинг кескин кўлумлишига сабаб бўлди.
Уларнинг функциялари, асосан, билим-
ларни ишлаб чиқиши, тўпллаш, саклаш,
узатиши ва тарқатишдан иборат эди.

Вакт ўтиши билан анъанавий уни-
верситетлар янги фан ва илмий усул-
ларни қабул кила бошлади. Бунинг
натижасида Германиядаги "Университет
2.0" модели пайдо бўлди. XIX асрнинг
охирида биринчи илмий инқилиб на-
тижасида имда ва таълимни бирлаш-
тируви тадқиқот университетларida
трансформация жараёни рўй берди.
XX асрнинг охириларидан бошлап инсо-
ниятни университет эволюциясининг нав-
батдаги модели — тадбиркорлик моде-
лини мухосама килимокда. Ҳозир бунга
ўзгашган жараёнилар бутун дунёда рўй
берниш натижасида қатор университет-
лар иқтиносидан ву ижтимоий ривож-
ланшият миссиониси амалга ошириша
хароба қилимокда.

Бугун олий таълим тизими бозор то-
монидан сезилиларни даражада босим-
га дуч келмокда. Давлат ва надавлат
молиялаштириш нисбати ўзгармоқда.
Олий таълим мусассаларни борган
сари бюджет маблагларини кам миқ-
дорда олиб, ҳомийларни кўпроқ жалб
етиши хисобига молиялаштириш манба-
ларини диверсификациялаш, ўқиши учун
тўловлар миқдорини ошириш, шунинг-
дек, тадбиркорлик ва бошча хўжалик
фаолияти турлари хисобига пул топиш-
га мажбур бўлмоқда.

Замонавий университет жамият-
нинг фан, кўп қиралри ва самарали
фаолиятни юритувчи институти бўлиб,
бир вактинг ўзида учта йирик вази-
фани ҳал этиши лозим: таълим, ил-
мий ҳамда инновацион тадбиркорлик
фаолияти. Бундай университетларда
академик таълим олиши билан бирга,
битеувчиларнинг тадбиркорлик жиҳатидан
фаолиятини ҳам дарагатлантириш
лозим.

Тадбиркорликка асосланган универ-
ситет ўз фаолиятини молиялаштириш-
нинг кўп тармоқли тизимига эга. Унинг
асосий манбалари таълим хизматларини
амала ошириш, ўқув-услубий адабиётларни
нашр этитириш ва сотиши, бизнесдан кўшма
тижорат лойиҳаларини жалб этиш орқали
пуш топиш, минтақавий буюртмаларни
бажаришдан тушадиган маблаглар, давлат буюртмалар-
ни дарвозабар мажбутилар, давлат буюртмалар-
ни жалб ҳам ошириш, шунингдек, тадбиркорлик
жароҳи таълимни ташкил этиши.

"Университет 3.0" концепциясининг
боз хусусиятлari эса янги авлод универ-
ситетининг асосий вазифаси си-
фатида билимларни шакллантириш
ва тиҷорија-лаштиришга каратилган.
Саноат компаниялари, инвесторлар,
венчур фонdlar, йирик корпорациялар,
илмий-тадқиқот ташкилларни ва
бошча университетлар билан ўзаро
ривожланган ҳамкорлик, юқори ҳал-
каро рейтинглар, энг яхши мутахас-
ислар, талабалар ва илмий тадқиқот
шартнамалари учун фан танлов (ра-
бот), давлат бошқаруви ва арапашу-
вига боғлиқларни ҳам дарагатланти-
риш лозим.

"Университет 4.0" концепциясининг
боз хусусиятлari эса янги авлод универ-

ҲАР ҚАТРАСИНИНГ ҚАДРИ МИСЛИ УММОНДЕК

Азамат СУЮН,
Ўзбекистон ёзувчилар
уюшмаси аъзоси

Бир донондан сўрадилар:

— Чўлда корнингиз оч колиб, овқат
талаб бўлсангиз, сизга бирор бир
бурда non берса, эвазига нима
берардингиз?

— Ярим мулкимни берар эдим.

Донондан янга сўрадилар:

— Чўлда чанқаб, сув талаб бўлсангиз,
сизга бирор бир ўтила сув берса,
эвазига нима берардингиз?

— Барча мулкимни берар эдим.
Сувнинг аҳамияти ҳақида гап
кетганда, режалаштирилган
таъмилаш ёки техник авария сабаб
хонадонимиздаги 3-4 соатлик сувизис
турмушимизни эспашнинг ўзи
кифоя. Негаки, бундай пайтда хаёт
бир зум тўхтаб қолгандек туюлади.

аксариятимиз ичимлик сувда автомо-
биль ювамиш... Бунга деярли ҳар
ҷон, ҳар ерда кўзимиз тушиши мумкин,
хатто ўрганиб ҳам қолганимиз.

Она табиатга қалис муносабати-
мизнинг салбий таъсири ўларок, сайд-
рамизнинг барча кенгликларида иклим
ўзаришларни рўй берадиган сезилият-
ни. Шунингдек, ўрмонлар билан коп-
ланган майдонлар кескин қисқараётта-
ни, сув, атмосфера ва литосферадаги
иғлоспосланинг ўсимлиги ва хайвонлар-
нинг айрим ноёб турлари йўқолиб бо-
райтган њеч кимга сир эмас.

Шахарларни-ку, кўя турайлик, киш-
лок ва огувларда ҳам сувни тежаб-
арашша бўлган муносабат кўнгил-
дагидек, деб бўйлайди. Табиияти,
республикамиз аҳолисининг яримидан
кеплиларни кўйиладиган сезилиматом-
кади. Шу боис, кишлоп аҳолисининг
аксариати тоза ичимлик сув олиш учун
арик ва ҷашорлардан фойдаланади.
Агар кузатоётган бўлсангиз, тоғлар-
дан кўйин томон оқиб тушаётган ариқ
ва сойларнинг сувлари йилдан-йилга
камайиб оқибатидан ҳам сув иғлос-
ланмоқда.

Сўнги маълумотларга қараганда,
ҳозирги кунда дунё аҳолисининг уч-
дан бир қисми сув заҳираларни етиш-
маслиги сезилимайдиган ёки қисман
сезилидаган мамлакатларда яшайди.
2025 йилга бориб эса учдан иккиси
коҳиридан фойдаланади. Агар кузатоётган
бўлсангиз, тоғлардан кўйиладиган
сезилимидан оқибатидан ҳам сув иғлос-
ланмоқда.

Эҳтимол, бу төғ ёнбағрида ўсаётган
дов-даражатларни аёбсиз кесилаётта-
ни сабаблидир. Мутахассислар Фири-
чак, одамзодни тоза, шаффо обиҳаёт
билингларни кўнгилдиган сезилиматом-
кади. Шу боис, кишлоп аҳолисининг
аксариати тоза ичимлик сув олиш учун
арик ва ҷашорлардан фойдаланади.
Агар кузатоётган бўлсангиз, тоғлар-
дан кўйин томон оқиб тушаётган ариқ
ва сойларнинг сувлари йилдан-йилга
камайиб оқибатидан ҳам сув иғлос-
ланмоқда.

Ана шундай шароитда томилиатиб
сугориши тизими ва сувни тежайдиган
бозиҳа технологиялар кенг жорий эти-
лаётгани таҳсинага лойиқ. Эътиборли
ва эътирофи томони, инсон кадри-
ни юксалтириш давлатимиз сиёсати-
нинг асосига айланган юртимизда бу
борада катта максадлар кўзланди,
уларнинг доирасидан улкан бўнёдкор-
лик ишлари амалга оширилмоқда.

Бир оғиздан оқибатидан ҳам сув иғлос-
ланмоқда.

Ана шундай шароитда томилиатиб
сугориши тизими ва сувни тежайдиган
бозиҳа технологиялар кенг жорий эти-
лаётгани таҳсинага лойиқ. Эътиборли
ва эътирофи томони, инсон кадри-
ни юксалтириш давлатимиз сиёсати-
нинг асосига айланган юртимизда бу
борада катта максадлар кўзланди,
уларнинг доирасидан улкан бўнёдкор-
лик ишлари амалга оширилмоқда.

Бир оғиздан оқибатидан ҳам сув иғлос-
ланмоқда.

Ана шундай шароитда томилиатиб
сугориши тизими ва сувни тежайдиган
бозиҳа технологиялар кенг жорий эти-
лаётгани таҳсинага лойиқ. Эътиборли
ва эътирофи томони, инсон кадри-
ни юксалтириш давлатимиз сиёсати-
нинг асосига айланган юртимизда бу
борада катта максадлар кўзланди,
уларнинг доирасидан улкан бўнёдкор-
лик ишлари амалга оширилмоқда.

Бир оғиздан оқибатидан ҳам сув иғлос-
ланмоқда.

Ана шундай шароитда томилиатиб
сугориши тизими ва сувни тежайдиган
бозиҳа технологиялар кенг жорий эти-
лаётгани таҳсинага лойиқ. Эътиборли
ва эътирофи томони, инсон кадри-
ни юксалтириш давлатимиз сиёсати-
нинг асосига айланган юртимизда бу
борада катта максадлар кўзланди,
уларнинг доирасидан улкан бўнёдкор-
лик ишлари амалга оширилмоқда.

Бир оғиздан оқибатидан ҳам сув иғлос-
ланмоқда.

Ана шундай шароитда томилиатиб
сугориши тизими ва сувни тежайдиган
бозиҳа технологиялар кенг жорий эти-
лаётгани таҳсинага лойиқ. Эътиборли
ва эътирофи томони, инсон кадри-
ни юксалтириш давлатимиз сиёсати-
нинг асосига айланган юртимизда бу
борада катта максадлар кўзланди,
уларнинг доирасидан улкан бўнёдкор-
лик ишлари амалга оширилмоқда.

Бир оғиздан оқибатидан ҳам сув иғлос-
ланмоқда.

Ана шундай шароитда томилиатиб
сугориши тизими ва сувни тежайдиган
бозиҳа технологиялар кенг жорий эти-
лаётгани таҳсинага лойиқ. Эътиборли
ва эътирофи томони, инсон кадри-
ни юксалтириш давлатимиз сиёсати-
нинг асосига айланган юртимизда бу
борада катта максадлар кўзланди,
уларнинг доирасидан улкан бўнёдкор-
лик ишлари амалга оширилмоқда.

Бир оғиздан оқибатидан ҳам сув иғлос-
ланмоқда.

Ана шундай шароитда томилиатиб
сугориши тизими ва сувни тежайдиган
бозиҳа технологиялар кенг жорий эти-
лаётгани таҳсинага лойиқ. Эътиборли
ва эътирофи томони, инсон кадри-
ни юксалтириш давлатимиз сиёсати-
нинг асосига айланган юртимизда бу
бор

ТУРИЗМ

БУНДА БУГУН КУЙМАС КУШЛАР ҚАНОТИ

Юртимизда барча соҳалар каби ички туризмни оммалаштириш, хорижий сайёхлар оқимини кўпайтириш максадида қатор лойжхалар амалга оширилмоқда, янги ташаббуслар кўллаб-куваттамоқда.

Қоракалпогистон ҳам ўз тарихи, маданияти, урф-одатлари, турмуш тарзи, қадимий ва дикката сазовор маданий мерос объектлари билан ажратиб турдид.

Худуднинг туристик салоҳиятини кенг тарғиб этиши, сайёхлар оқимини кўпайтириш буйича кенг кўлламишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, туристик объектлардаги инфраструктури яхшилаш, ийрик автомагистраллар бўйида санитар-гигиеник шоҳобчалар куриш, меҳмонхона, хостел ва оиласвор мехмон уйлари, хизмат кўрсатиш корхоналари сонини кўпайтириша алоҳида эътибор каратилмоқда. Сайёхлар учун хизмат дарахасини ошириш ва янги кулаҳликлар яратиш максадида бунгунга кунда Қоракалпогистонда 52 туристик корхона фаолият кўрсатмоқда. Шунингдек, 94 жойлаштириш воситаси мавжуд бўлиб, улар 31 меҳмонхона, 43 меҳмон уйлари ва 20 хостелдан иборат.

Маълумотларга кераганда, 2022 йил давомидаги Қоракалпогистонга 600 минг мажаллий ва 50 мингдан зиёд хорижий сайёхлар ташриф буюрган.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев раислигидаги 2022 йил 19 сентябрь куни мамлакатимизнинг ички ва ташки туризм салоҳиятини янада ошириш чора-тадбирлари юзаидан ўтказилган ви-

деоселектор йигилишида сув омборлари, ўрмон хўжалиги ерларни ўрганиб, хавфзис ерларда туристика зоналари ташкил этиш мумкинлиги кайди этилган эди. Жумладан, Қоракалпогистонинг чўл худудларида ҳам "сафари" туризмини ривожлантириш бўйича таклифлар берилганди.

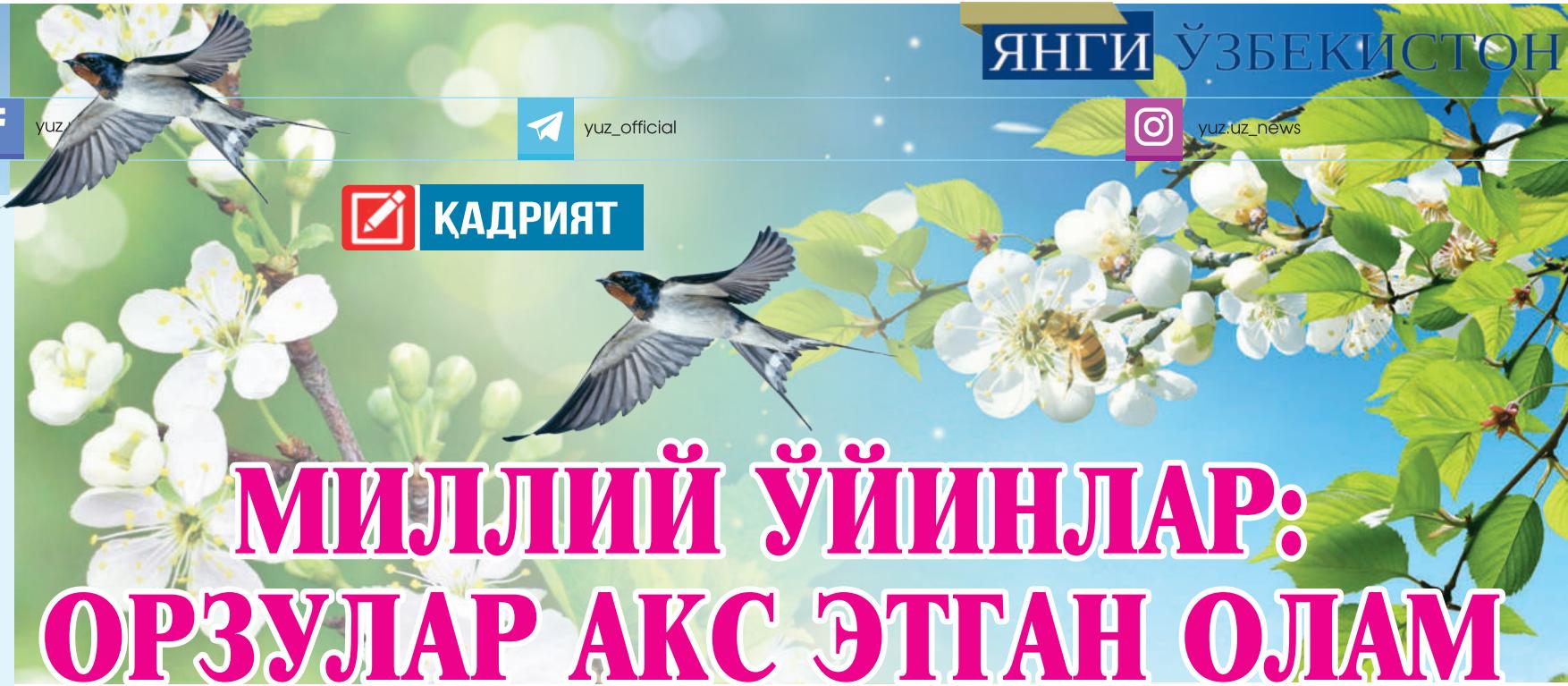
Қоракалпогистон Республикасининг шахар ва туманлари алоҳида сайёхлик дестинация хисобланниб, улар жумлалига Нукус шахри, Чимбой, Эпликъалъа, Тўрткўл, Беруний ва Мўйноқ туманини киради.

— Мўйноқка турмуш ўртогим Марям билан Италияниң Турин шахридан кедик, — дейди Жоржио Брайто. — ўтказилган фестиваль менда катта таассурот көлдирилди. Италия ошондан ўр деб ўйлардим. Аммо у бердаги баъзидан тайёрланган таомларни кўриб, рости, миллий ошхонанги гизга ташдид. Сайёхларни ҳайрон қолдириди гана мўжизалар кўп экан.

Албатта, ўзига хос бўлган гастрономик туризм салоҳиятини кенг тарғиб қилиш ҳам сайёхлар сонини янада кўпайтиришга ёрдам беради. Фестиваль ва оммавий тадбирлар мавзусини давом этиридаги бўлсан, шунни ҳам айтиб ўтиш позимки, сўнгигилларда кўнсонли турристик оқимини жалб қилиш максадида Мўйноқда "NavrUz" этнофестивали, "Стихи" ҳалқари электрон музик фестивали, Устюрт текислиги бўйлаб "Rally-Muynak" экстремал автопойгаси каби маданий ва кўнгилочар тадбирлар ташкил этилаётганини алоҳида айтиб ўтиш жоиз. Ушбу тадбирлар кўнсонли мемонларни жалб қилиш билан бирга, Орол денгизининг экологик фокусига дунё эътиборини каратишда ҳам алоҳида аҳамиятга эга.

Мўйноқнинг туристик объектларига келадиган бўлсан, шаҳарнинг ўзида "Хунармандлар

— Бундан ўн-ў беш йил бурун Чимбойга чет элдан сайёхлар келади, дейишиша ишонмасдик. Аммо кейнинг йилларда туманимизга хориждан келадиган, коракалпок халқининг миллийлиги, турмуш тарзини кўрсатувчи ўй-рўзгор буюмлари, мусиқа асбоблари ва ўзига хос таомларига кизиқидиган сайёхлар кўпайиб бормоқда, — дейди хунарманд Азат Пирниязов. — Мен қоракалпок дутури, кўбиз сингари мусиқа асбоблари ясалман. Махаллий ахоли ва хорижлик сайёхлар мусиқа асбобларини бажонидил сотиб олмоқда. Куллас, турли мусиқа асбоблари ясаб, сотиш ҳам хизмат кўрсатишнинг бир турига айланди.

**Салимахон МИРЗАЕВА,
филология фанлари доктори,
профессор**

— Кара-қара, менинг varragim энг баланд учяпти. — Йўқ, менини баландрок... Шундик кишилоқка ёндош адирликлар устида чўвильлашиб ваардига учираётган болаларнинг бир-бирига гал бермасдан баҳлашаштаганини кўриб, кўнгил болаликнинг бегурух хисларига тўлди. Гарчи биз бундай ўйинларни ўйнамаган бўлсан-да, ака-укаларимиз учирган варракларга завқланниш караганимиз, уларникни хаммадан зўр бўлишини истаб, биргалашиб иргишлаганимиз эсимга келди.

Бугун техника тараққиёти бутун ҳаётимиз ономигизни эгаллаб бўлган бир паллада инсонга завқ берадиган ўйинлар кичига ёшдагилар учун хайртапланарни туюлиши мумкин, аммо бу халқимизнинг миллий ижоди, десак муболага эмас. Ижод эса ўқилиши, авлоддан-авлодга мерос колиши, ундан маънавий озука олинини зарур. Шу маънода, гарчи ўтил-қизларимиз интернетта боғланған колган бўлса-да, уларга табиатдан завқ олиши, айнан очик осмон остида ўйналадиган ўйинларимизни ўргатишимиш эсимга келди.

Зоро, бундай ўйинларда халқимизнинг руҳи, ўй-хәёллари ўйгунлашиб кетган. Кексаларимиз, айниска, киши охирлаб, баҳорнинг илк нағаси урила бошлагач, ерда ҳар бир гиёхнинг унишига шукона келтириб, "Кўкка ётдик, омонлик-омонлик, кеч кўрмайлик ёмонлик, янаги йил шу кунларга эсон-омон ётайлик", дея алқашган. Мана шунинг ўзидаёк жуда катта эзгулик мумкассас. Янъян ҳар баҳорнинг келиши умрингин янгинаши, майсалар бош кўтариб, дарахтлар ўтилониши кўнгилларга яхшиликларни, янгина таъулини баҳш этишидир. Эн маънинг шуконаси сифатида байрамларга чоғланган, сумалак сайли, чучвара пишириш, дарвешона, ҳашарлар ўчиштирган. Болалар эса кўшнинг илик тафти билан безантан масканларга шошиб-шошиб ўргурган. Соғиниб колган дустлар, дугонлар бир-бирларини чорлаганча бекимнамоч, тўптош ўйнаган. Бугун ўзбек миллий ўйинларни ҳақида гап кетгандан, "Ошик-мошик", "Халпак тош", "Ланка", "Кўз боялар", "Бекимнамоч", "Ким опади-ш, шугинани-в", "Хўрз уришириш", "Халинчак", "Оқ теракки, кўт терак?", "Аркон тортишув", кураш ва уйлан болглик ўйинларни сирасига курувни "Миллий кураш", "Елкада кураш", "Бел олиб кураш", ча-вандозли ўйинларидан "Пиёда пойта", "Эшак минди", баҳор ва кузнинг энг оммавий ўйни "Улок" ҳақида завқланниб, фахрланиб сўзлаши мумкин.

Яна хәёлан болаликлика қайтамиз.

Болалик давримизда мактабда ҳам, маҳалларимизда ҳам қўзлар, болалар билан бирга "Оқ теракки, кўт терак?" ўйнадик.

Оқ теракки, кўт терак,
Сиздан бисга қим керак,
Хөв аванс қиз керак,
Сочи камалак керак
Кўзи думалок, бурни япалоқ керак...

Агар эътибор қаратсан, бу ўйиннинг ёқимли жиҳатлари куп. У, аввало, болаларни ўзаро инон, аҳжил, жисп булиб курашига чорлайди. Қолаверса, ўзига ёқкан инсонни танлаш, унга нисбатан самимитини, ҳазил, кулгу, дўстона муносабат билдириш имонини беради. Тўғри, бу таъулини ўша пайдат, яни болаликда англаб бўлсан, бироқ барбири ўртоқ, дугона сифатида кўллаб-куватлашлари ҳам қўнгилни кўтаради. Ва бу ўйн айнан баҳорда ўйнанишининг ҳам ўзига хос рамзи бордек, менимча. Майсалар бош кўтариб, дарахтлар оч зангори куртакларини ёзиб, мевалар оқ гулларга ўрангандан паллада, худди тераклар ҳам ўйнинг чирой берадигандан.

Баҳор келди, ёз бўлди,
Кўнгиллар ҳам соз бўлди
Турна келди, гоз бўлди
Қаноти кўзот бўлди

каби сатрларнинг түғилиши бежиз эмас.

Аслида, ижодкор халқимизнинг ҳамма удум

ва урф-одатлари, шунингдек, миллий ўйинларидаги ҳам ижодкорлик мумкассас. Табиат ўйногандек, инсон кунгли ҳам кенгликларни, яшилликнинг очиқ, бегубор оламини согина-ди. Баҳочча айтганда, баҳор фаслидаги жами милий ўйинларни кўнгилни ўзига хос руҳи билан ўйнайдиган. Чунки баҳор ўйинларининг шавки кўллам руҳияти билан ҳамоҳанг бўлади.

Бу пайдат инсонларнинг кайфияти ҳам кенг далаларни хоҳлайди. Унга талпинади. Мана шундун паллада дўстлари, яқинлари билан бирталакда кувиноқ қайфийт баҳши этивчи жамоавий гурунглар, ўйинларга эҳтиёж сезилади. Йигитларнинг "Ур қочди"си, кизларнинг "Тұп-тош", каттаю кичика мос "Арғимчок тортиш",

"Лаппак", "Посма-пос", "Илиб оп", "Рўмолча ташлаш" каби ўйинларнинг ҳаммаси кўллашиб ўйнадиди. Завқи ҳам шунга мос.

Масалан, "Рўмолча ташлаш" — қизларнинг ўйини. Бу ўйнда бир неча қиз иштирок этади. Ўйинни бошлик этиб сайланган қиз бошқариб боради. Иштирокчилар доира бўлиб ўтиришидади. Биринчидан қиз "рўмолча ташлаши", энди ўйн бошланди", деганча қочади. Барча қизлар орқатирига ўтирилиб қарайдилар. Қайси қизнинг орқасида рўмолчага турган бўлса, у қочатган қизни кўвлаб кетади. Агар қочатган қиз яна ўюриди даврага кўшилиб олса, кувлаган қиз

монга яқинлашса, "яхшироқ яширин!" деган маънода "Беҳӯ! Беҳӯ!" деб қичқиради.

Болаларнинг бу иккита вазиятнинг бирин учун "опма" ва бошаси учун айнан "беҳӯ" яширин — тақи сўзлар кўллашиблари тасодифи эмас. Беҳӯ олмага нисбатан кечроқ пишиб этилади. Шу сабаби болалар "Яширинган жойинган чиқсанг бўлади", яъни "топуву "уӣ", "пакка"дан узоқлашибди" деган маънода "олма" деб қичқиради. "Беҳӯ" деб қичқириган эса "Яширинган жойдан чиқшига хали вазият этилмади" деганин бўлади.

Бугун шиддат билан ривожланниб бораётган ахборот-коммуникация технологиялари

билимни ўйинларни тараққиёти ва ис-

теъмоли даражасини бир қадар тушигандек.

Тўғри, ҳар бир янгиликнинг ижоби жиҳатлари бўлгандик, сабаби томонлари ҳам намоён бўлади. Лекин инсоният бор экан, оғзаки ижод ва унинг тарбиявий аҳамияти ҳар қадамда ўзининг муҳим вазифаси билан бўй кўрсатаверади. Зоро, юртимиз худудларида қадим замонлардан бўғдорчилик ва дехқончилик ривожланган, пишиқлик маҳали анъанавий тарзда хосил байрами, куон сайли, шафотли пишиди, мева сайли, ковунхўрлик, узумхўрлик сингари иборалар билан айтилиб кепган ўйин турлари бор. Демак, болалар бундай маросимлардан катталар қато-ри иштирок этган ва уларга тақлидан юқорида гибий ўйин турларини ўйлаб топган.

Аслида, барча миллий ўйинлари, хоҳ у болалар, хоҳ катталар ўйини бўлсин, ҳаммаси ҳарқатини, чақонлик, шиҳоат, билим, укув, хушёллик каби фазилатларни талаб этидиган ҳарқатлардир. Яъни жами ўйинларимиз шунчаки ҳарқат эмас ёки кеча пайдо бўлмаган, балки халқимизнинг асрлар давомида яшаб келаётган удумлари, анъаналарига сингиб кетган фольклори.

Айнан мана шунинг учун ҳам миллий ўйинларимиз узун ижодкорларимизнинг асрларига мавзу бўлган. Кайковус, Абу Наср Форобий, Махмуд Кошгари, Абу Район Берний, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий, Захирiddин Мухаммад Бобур, Зайнiddin Bosiyif асрларидаги болалар ўйинлари, шунингдек, фольклорга оид маълумотлар кўп учрайди. Айниска, бу жиҳатдан Махмуд Кошгариининг "Девону луготут турк" асари жуда аҳамияти. Фольклоршунос олим F.Жаҳонгарин юнайт мавзумот берисичча, ушбу асрда 150 га ўзин миллий ўйинлар, шулардан 20 таси бевосита болалар ўйинлари ҳақидаги таърифу тасвирлари. Яна бир эътибори жиҳати, Махмуд Кошгари ўйинларни турлари, жисмларнинг иштирокига қараб ўтилиб чиқсан. Масалан, ёғон ўйинлар, тош, сук, ёнғоқ ўйинлари. Маълумотларни буғуни кунгача сакланниб копган ўйинларимизга солиштирасак, аксарининг ўзиги шу, аммо вақт ўтиши билан ўзгариш, тақомиллашишга учраганинг гувоҳи бўламиз. Эркаклар ёки ўғил болаларимизнинг энг севимли ўйин ошик отиши, яъни сук ўйини Махмуд Кошгари таърифларига холда бугун ҳам шундай, чиқки, пукки, тушишига қараб ютиш, юқкази мумкин.

Умуман, миллий ўйинларимизнинг утиши кечна ва бугун билан узив бўғлиқ. Афсуски, бу завқли ўйинларни таъриғида девор, дарахтлар ортига, бутазор ёки жуҳоризор каби экинлар орасига яширингандардан бир-иккитасини топи олса ўйнан баҳорда ўйнлашига чиқмайди, энди бошқа бир, яни оғоҳлантируви бола вазифасида ўйинни давом этиради. Колган сирқларни яширин сўзлар билан огох этиши орқали уларга топи оларни ўйнайди. Ола десам, чиқсан!